

Inlandse Geneesmiddelen

A.Verbeeck M.S.C.

AEQUATORIA, Revue des Sciences Congolaises, n° 1, 11e Année, pp 23 - 31, parties 1 à 4, (1948)

AEQUATORIA, Revue des Sciences Congolaises, n° 2, 11e Année, pp 70 - 75, parties 5 à 7, (1948)

AEQUATORIA, Revue des Sciences Congolaises, n° 3, 11e Année, pp 98 - 102, parties 8 à 13, (1948)

AEQUATORIA, Revue des Sciences Congolaises, n° 4, 11e Année, pp 148 - 152, parties 14 à 19, (1948)

<http://www.abbol.com/bookbank/books/aequatoria%201948.pdf>

Inlandse Geneesmiddelen.

De notas welke hier volgen werden opgetekend door P. A. Verbeeck te Imbonga op de Momboyo, geweest Ingende. Die bevolking behoort tot de Nkundo-stam der Injolo.

Schrijver tekent erbij aan dat hij niet heeft kunnen nagaan in hoever die middelen ook daadwerkelijk helpen. Hij heeft enkel een documentatie willen verzamelen. Het proefondervindelijk onderzoek naar de waarde der gebruikte middelen dient te worden voorbehouden aan geneesheren en chemikers. Daar het niet uitgesloten is dat een of ander middel nuttig zou kunnen opgenomen worden in onze pharmacopée, kan ook van dit standpunt uit beschouwd, de hier volgende documentatie van belang zijn.

Nochtans is hier en daar een resultaat aangeduid dat de missionaris zelf heeft kunnen vaststellen. Het weze hier aangestipt dat hij de cursus voor koloniale geneeskunde in Antwerpen gevolgd heeft en belast is met het dispensarium en de leproserie der missie van Imbonga.

Ethnographisch lijkt ons deze stof zelf ook waardevol. De inlandse geneeskunde bestaat tot nog toe niet veel plaats in de bestaande literatuur. Gegevens werden nochtans gepubliceerd in Congo (P. De Graer, voor de Azande), in Bantu Studies (Watt en van Warmelo voor de Matabele), in de Verhandelingen van het Kon. Belg. Koloniaal Instituut (De Wildeman, Stuner en Boutique, voor verschillende stammen van Kongo).

Vaak is het vervaardigen en aanwenden van geneesmiddelen vermengd met ijgeloovige praktijken. Het is niet steeds gemakkelijk een grens te trekken. Indien P. Verbeeck hier of daar ook bijzonderheden aanstipt die eerder bijgeloof zijn, dan is het hem enkel te doen om zo nauwkeurig mogelijk de inlandse praktijken te beschrijven.

Voor zover het nu mogelijk is zijn naast de inlandse namen de wetenschappelijke benamingen gegeven, volgens de determinatie welwillend verstrekt door de heren Stuner (Brussel), en Gilbert, Germain en Leonard van de Ineac te Yangambi, aan wie wij onzen dank uitdrukken voor de verleende medewerking. Wij voegen naast de namen ook de n° van het herbarium waarop de determinaties gebaseerd zijn; dit voor de gemakkelijke controle door eventuele versers. De enkele wetenschappelijke namen die ontleend zijn aan de werken van Vermoesen of anderen, zijn te erkennen aan de afwezigheid van een n° achter de naam. (G. Hulstaert).

I. Tegen Melaatsheid.

I. Limoniet.

Men neemt bij voorkeur de heel rode stenen, en niet de zwart uitgeslagene. Twee stenen worden tegen elkaar gewreven om het nodige gruis te bekomen. Dit gruis wordt droog op de melaatse vlekken gewreven. Deze behandeling wordt elke dag herhaald. Geen klederen mogen gedragen worden op de aldus ingewreven plaatsen, die aldus van lucht en zon kunnen genieten.

Na enkele maanden verminderen de plekken. Na 1 tot 2 jaar schijnt men genezen. De plekken zijn verdwenen en de huid heeft de normale kleur herkrege. Toch is er geen definitieve genezing; na kortere of langere tijd declareert de ziekte zich opnieuw.

2. Loalala + botuna + efomi.

Loálálá is de peul van de boálá (*Pentaclethra eetveldiana* D. W. + D. of: *macrophylla* Benth.; *Caesalpinac.*).

Botúna = *Cynometra sessiliflora* Harms. var. *Laurentii* (DW) Harms. *Caesalpinac.*; n° 813.

Efomi = *Erythroploeum guineense* Don.; *Caesalpinac.*

Men neemt enige peulen samen met enkele takjes van botuna en efomi, en legt alles een paar dagen te drogen in de zon. Nadien wordt alles tot as verbrand. De as wordt in een fijn gevlochten filter-mandje (bolékwa) gedaan. Erover wordt water gegoten en het doorzipsel wordt opgevangen. Het wordt gegoten op de melaatse vlekken die eerst afgeraspt zijn tot het bloed te voorschijn komt. Als rasp gebruikt men het blad van de lokósá (*Manniophyton africanum* M. Arg.; *Euphorbiac.*; n° 931) of van de esésé (*Ficus exasperata* Vahl.; *Morac.*; n° 313).

Nadien steekt men kopal aan, waarvan het roet wordt verzameld door een of ander voorwerp dat boven de vlam wordt gehouden. Dit roet wordt dan op de wonden gelegd.

Het gevolg van deze behandeling is dat de koperkleurige vlekken zwart uitslaan. De vlekken die aldus behandeld werden worden niet weer koperkleurig. Doch na een tijdje verschijnt de koperkleur rond de vroegere zieke plek die zelf blijft als een zwart centrum.

3. Botutu. (*Lagenaria vulgaris* Ser., *Cucurbitac.*).

Een blad van deze liaan (die de inlandse kalebas levert) wordt boven het vuur gewarmd. Het mag echter niet verschroeien. Men wrijft het open op de wonden en vlekken.

De vlekken verdwijnen niet; doch zij krijgen een donkerder kleur en verminderen in dikte.

4. Citroenen.

Het sap van een aantal gewone citroenen wordt gekookt in een kasserol, ongeveer een uur lang, totdat het zwart wordt. De vlekken worden ermee ingewreven; ze worden er donkerder door.

5. Bonsimi (*Cercopetalum dasyanthum* Gilg., *Capparidac.*; n° 68, 117).

Deze liaan wordt beschouwd als een der beste middelen tegen lepra. Afschraapsel van de dikke wortel wordt samen met witte kaolin (eongo) gestampt en goed gemengd, en dan op de wonden gelegd. Dit middel is zeer pijnlijk en mag niet langer dan 15-20 minuten op de wonde gelaten worden. De zieke huid is als het ware verbrand. Na afschilfering bedekt men de plaats met as van zaden van bololoju (*Cephalonema polyandrum* K. Schum., *Tiliac.*; n° 157) totdat de huid weer haar normale tint herkrege heeft. Dit laatste is niet zozeer een geneesmiddel als een middel om de rode vlekken te bedekken, wijl men er niet graag zichtbaar mee rondloopt.

Door het aanwenden van *bonsimi* verdwijnen de kopervlekken en wordt de huidskleur normaal zwart. Na een of twee jaar echter verschijnen weer kleine lepra vlekjes, die echter niet zo heil zijn als de vorige. Zij lijken wat op de vlekken van de huidziekte: *lotó*.

Het afschreepsel van *bonsimi* kan ook gebruikt worden zonder witte klei. Het middel wordt dan niet op de wonde gelegd; men wrijft ze er ongeveer om de vier dagen mee in. De huid schilfert af en de schilfers kunnen er regelmatig afgetrokken worden.

6. Lomponjú (*Rauwolfia vomitoria* Afz., Apocynac.; n° 66. 433).

Wortels worden in stukken gesneden en gekookt in suikerriet-sap, gedurende 'n half uur. Dit kooksel wordt ongeveer eens per maand gedronken.

Dit middel schijnt wel invloed te hebben op de zenuwstoringen van de lepra. Ondervinding heeft echter geleerd dat het gevaarlijk is en zware ongelukken heeft veroorzaakt.

7. Lokókólókó (*Setaria chevalieri* Stapf., Gramin.; n° 43).

Dit gras wordt samen met schillen van de banaan « *bolongo* » verbrand. De as wordt vermengd met palmolie en op de vlekken gedaan.

De vlekken verminderen een beetje van helderheid, doch worden na een tijdje weer als te voren.

8. Bofala.

(Ongedetermineerd liaantje in moeras en rivier-eilanden). Stukken ervan wordt boven het vuur gedroogd en nadien verbrand. De as wordt in een blad gemengd met palmolie en over het hele lichaam gestreken.

De vlekken worden erdoor zwarter; doch na korte tijd hernemen ze hun vroegere zieke kleur.

II. Tegen Syphilis.

1. Bokai + ifuwa.

Bokai is de generieke naam voor de Hibiscus-soorten waarvan de bladeren als groenten gegeten worden. Ifuwa = *lombólé* is de, als medicament veelvuldig gebruikte, vrucht van de heel gewone *Afra-momum* sp. van het hoogland (*bosoombó*).

De bokai-bladeren en het vlees der vrucht worden verwerkt tot een plaaster, dat op de syphilis-wonde gelegd wordt. De behandeling wordt verscheiden malen herhaald.

2. Ifuwa + limoniet.

Bij voorkeur worden de heel rode stenen genomen. Het gruis der stenen wordt samen met de vrucht tot een kleverig mengsel gestampt dat op de wonden wordt gelegd. Na 1 à 3 weken behandeling schijnen de wonden te verdwijnen.

3. Ifuwa + Ijzervijlsel.

Beide worden tot een goed mengsel gestampt dat op de wonden gelegd wordt. De behandeling moet meermalen herhaald worden.

Het ijzervijlsel (*longala* jwa *lotulo*) komt voort van het smeden.

4. Esáúloló (volgens Duchesne : *Trichilia pynaertii* D.W., Meliac.)

Van de pas ontkiemde blaadjes wordt een pap gemaakt die op de wonden gelegd wordt. Deze schijnen ermee te verdwijnen.

5. Bokai w'itamba + lioko.

Bokai w'itámbá = *Cola bruneellii* D.W.; Sterculiac.; n° 80, 450, 648.

Lioko = grijze steen, gebruikt als wetsteen.

Gruis bekomen van de lioko door afschreping wordt met bladeren van bokai w'itámbá gestampt tot pap. De pap wordt in een bananenblad gepakt en boven het vuur te drogen gelegd op de «boliko». Na een tijd wordt de pap op de wonden gelegd.

Het middel schijnt zeer pijnlijk te zijn. Na herhaalde behandeling blijken de wonden te verdwijnen.

6. Botaka. (*Strombosia grandifolia* Hook f., Olacac.; n° 1154)

De schors wordt in het water te trekken gezet en dan op het vuur tot koken gebracht. Na afkoeling wordt het gebruikt als bad, tegen de vlekken.

7. Ndombonkángá (*Melothria* sp., Cucurbitac.; n° 380)

Bladeren worden boven water uitgeperst. In het zwart gekleurde water wordt een bad genomen, om de vlekken te doen verdwijnen.

8. Bokoli (*Mammea africana* Don., Guttiferac., volgens meerdere auteurs).

De schors wordt in watergekookt. Na afkoeling wordt er een bad mee genomen, dat goed effect schijnt te hebben op de uitslag.

9. Bofoloko = bofofoko w'ókili (*Vernonia conferta* L., Compos. n° 196, 818, 1175)

Schors wordt in water gekookt. Met het aldus donker gekleurde water wordt een bad genomen.

10. Bosaka.

Een ongedetermineerde liaan uit het bos. Een blad wordt even boven het vuur gehouden om enige verdamping te bekomen, zonder dat het verdroogt. Dit blad wordt dan op de maat van de wonde uitgesneden en er op gelegd. Iedere morgen wordt het middel hernieuwd.

11. Alánganyá (*Mimosa asperata* L., Mimosac.; n° 150).

De wortels worden samen met ifuwa (zie boven onder n° 1) tot een fijn mengsel gestampt, dat in een blad boven het vuur gehangen wordt. Als men een papje bekomen heeft wordt dit na afkoeling op de wonden gelegd.

Dit middel schijnt veel pijn te veroorzaken. De wonden verbeteren er mee.

12. Lilolombó (*Piper umbellatum* L., Piperac.; n° 570).

Frisse jonge bladeren worden even boven het vuur gehouden en dan vermengd met ifuwa (zie boven) en tot brij gestampt, die op de wonde gelegd wordt.

13. Ekoká (*Maesobotrya floribunda* Benth. var. *hirtella* Pax + Hoffm., Euphorbiac.; n° 21, 187, 933)

Een jong, fris blad houdt men even boven het vuur en hakt het daarna met een mes in fijne stukjes, die op de wonden gelegd worden, hetgeen beterschap zou geven.

14. Bosoi.

(Bosoi is de generische naam voor de Combretum soorten; de soort is niet nader bepaald).

Bladeren worden op de wonden uitgeperst; hetgeen een goede uitwerking zou hebben.

15. **Bokéta** (*Erythrococca oleracea* Prain, *Euphorbiac.*; n° 86, 441)

Het sap der bladeren wordt over de wonden gegoten. De behandeling wordt dikwijls herhaald. De wonden zouden er vlug door genezen.

16. **Bompulukaka wa ngóla** (*Celosia trigyna* L., *Amarantac.*; n° 278, 923).

Het uitgeperste sap der bladeren wordt op de wonden gedaan.

17. **Londombo** (*Momordica laurentii* D. W., *Cucurbitac.*, n° 113, 690 1367)

Het uitgeperste sap der bladeren wordt op de wonde gegoten, die erdoor schijnen te beteren.

18. **Ikéngeléké** (*Hymenocardia ulmoides* Oliv., *Euphorbiac.*, n° 755).

Het uitgeperste sap der bladeren wordt op de wonden gedaan.

19. **Tabak.**

Verschillende variëteiten worden gebezigd. Groene bladeren worden boven het vuur gedroogd en daarna afgerist. Het bladmoes wordt verknepen en op de wonde gelegd.

20. **Wangá.** (*Tridesmostemon claessensii* D. W., *Sapotac.*; n° 1102.)

Een bad in water waarin de schors werd uitgekookt wordt aangewend tegen de S. II vlekken.

21. **Etúká.**

Dit is de naam voor de kleine zwarte termieten-nesten op de grond. Zo'n etúká wordt tot brij verwerkt, waarbij enige vruchten ifuwa (cfr. onder 1) worden gemengd; alles wordt gestampt en nadien met water gezift. Het ziftsel laat men een tijdje koken; waarna het op de wonden gedaan wordt.

22. **Bokéta + citroenen.**

Voor bokéta zie boven onder n° 15.

Hier worden de wortels van de bokéta gebruikt, die samen met een paar zeer zure citroenen tot een pap verwerkt worden, en men in een blad een tijdje boven vuur laat dampen. Gebruikt tegen het gommestadium (S. III).

23. **Impômpo** (*Hewittia sublobata* (L.) Kuntze, *Convolvulac.*; n° 573)

Ongedetermineerde zeer gewone Convolvulacee, n° 573 :

Sap uit de bladeren geperst wordt op de wonden gedaan. Zou pijnlijk zijn.

24. **Mbanja.**

Dit is de generische naam voor drie Ebenaceae; hier is een der twee moeras-soorten bedoeld: (*Maba chrysocarpa* Louis, n° 286, of *Maba laurentii* D. W., 1097)

Het sap der bladeren wordt op de wonden gedaan.

25. **Boálá** (*Pentaclethra eetveldiana* D. W. + D.; *Caesalpinac.*; cf. onder I, 2)

Hier is het niet de peul doch het jonge blad dat gebruikt wordt; het sap wordt eruit geperst en op de wonden gedaan.

III. Tegen Gonorrhoea.

1. Wampúlá.

Soort eetbare moeras-varen.

De bladeren worden in water uitgeperst. Het mengsel bewaart men in potten of flessen. Men drinkt er 3 tot 4 maal per dag van.

2. Lokókólókó (*Setaria chevalieri* Stapf., Gramin. 43)

De bloemen worden fijn gestampt en samen met vlees van de vrucht *ifuwa* (cfr. onder II, n° 1) in water tot een goed mengsel bewerkt. Na zifting wordt het middeltje als drank gebruikt zo vaak men wil.

3. Bonsimi.

Zie boven onder I, 5.

Een kleine hoeveelheid afschreepsel van de wortel wordt gedaan in een palmnoot waaruit de kern verwijderd is. Goed kauwen ! Nadien worden de vezels weggeworpen. Dit middel schijnt zeer diuretisch te zijn.

4. Lionje (*Alchornea cordata* Mull. Arg., Euphorbiac., n° 186, 475, 966)

Pas uitgeschoten blaadjes worden uitgeperst in water en aldus gedronken.

5. Bonyanga. (*Croton mubango* Mull. Arg., Euphorbiac. ; 389)

Een stukje schors wordt in water uitgekookt ; nadien laten afkoelen. Elken avond ervan drinken. Zou hoofdpijn bezorgen.

6. Libúlúkákó (*Costus phyllocephalus* K.Sch., en *C. dewevrei* D. W. Zingiberac., n° 46, 542, 1131)

De jonge frisse bladeren worden even boven 't vuur gehouden en daarna uitgeperst. Een weinig sap wordt gedronken.

7. Bombambó (*Musanga smithii* R. Br., Morac.)

Pas ontkiemde bladeren worden boven vuur gehouden. Daarna worden ze in water uitgeperst. Wordt gedronken.

8. Palmblad + ifuwa.

Een jong nog witgeel blad van de *Elaeis* wordt in fiine stukjes gekapt. Samen met enkele vruchten *ifuwa* wordt alles in een weinig water met de handen gekneet, zo dat men een goed mengsel bekomt. Nadien wordt alles gezift en na het ziften gedronken.

9. Linsansa (*Fleurya podocarpa* Wedd. Urticac. ; 280)

De bladeren, in een blad gewikkeld, worden even boven het vuur gehouden en nadien bewerkt met *ifuwa* zoals hierboven onder n° 8. Aangewend als drank.

10. Bonjútsú (*Hillieria latifolia* (Lam.) H. W. Phytolaccac. ; n° 324, 469, 691.)

Van de bladeren wordt een drankje bereid samen met *ifuwa* op de zelfde wijze als hierboven onder 8.

11. Bonkeka (*Conopharyngia durissima* Stapf., Apocynac. ; n° 184, 228, 697).

Afschreepsel van de bittere schors wordt samen met *Ifuwa* in een weinig water tot een degelijk mengsel verwerkt en na zifting gedronken.

12. Bonkomu (*Myrianthus arboreus* P. Beauv., Morac.)

De jonge bladeren worden in water gekneed en uitgeperst. Het mengsel wordt na zuivering gedronken.

13. Boelú (*Cola acuminata* Schott + Endl., Sterculiac.)

Het raspel der wortels wordt samen met ifuwa in water gekneed en, na zifting, gedronken.

14. Efomi (*Erythrophloeum guineense* Don., Caesalpiniac.)

Het afkooksel van de schors wordt gebruikt voor zitbad, dat zo genomen wordt dat het aangetaste lichaamsdeel ermee in aanraking blijft. Het middel mag niet langs de mond genomen worden, daar het vergift is.

15. Ntetenkoko (*Ocimum americanum* L. Labiat., 102, 115.)

Bladeren worden in een weinig water uitgeperst. Het gezuiverde drankje heeft na korte tijd de uitwerking van de opgehouden urine te lossen.

16. Ensaangi (*Pseudospondias microcarpa* Engl., Anacardiaceae; 464, 668.)

Afschraapsel van de schors wordt even op het vuur gewarmd. Het wordt dan als lavement gebruikt en geeft goed effect.

17. Bofambu (*Chrysophyllum lacourtianum* D. W., Sapotac.)

De schors houdt men over een kom water. Met de hand schept men het water uit de kom en men wast als het ware de schors, zodat het water, gemengd met het lijmachtige vocht, terug in de kom terecht komt. Het mengsel wordt gedronken.

18. Boolé (*Funtumia latifolia* Stapf., Apocynac.; 467)

De schors wordt bewerkt en gebruikt als in vorig n^o.

19. Bonkonkômo (*Barteria fistulosa* Mast., Flacourtiaceae; 503, 1007).

Men neemt niet de plant, doch de larven der mieren die er steeds in huizen. Die larven worden in een blad gedaan en tot een pap gekneed. Dan drukt men het vocht eruit langs een kleine opening in het blad, en zuigt het op in een holle stengel, waarmee het in de ureter geblazen wordt.

20. Ekútumbóla (*Adenia lobata* (Jacq.) Engl., Passiflorac.; 423)

Een stuk van de stengel wordt fijn gestampt en dan met ifuwa en water gemengd. Na zuivering wordt het mengsel gedronken.

21. Bosesansinga (*gossweileri* D.W., Scleria, Cyperac.; 124)

De bladeren worden tot fijne brij gestampt, gemengd met ifuwa en water, en gedronken.

22. Bokungú (*Piptadenia africana* Hook. f., Mimosac.).

Een stuk schors wordt samen met suikerriet tot een pap gestampt, die wordt aangelengd met een beetje water en gedronken.

23. Boténdé (*Pancovia laurentii* D.W., Sapindac.; 294)

Een pas opgeschoten boompje wordt uitgerukt. De wortels worden genomen en in stukjes gekapt. Elk stukje wordt in twee gekloven. Die stukjes worden in water uitgekookt. Het drankje wordt lauw ingenomen.

24. **Bolónge** (*Chrysophyllum africanum* D.C., Sapotac., 41, 1326)

De schors wordt bewerkt op dezelfde wijze als in n° 17 aangegeven. Het produkt wordt gedronken.

25. **Bonjo** (*Allanblackia floribunda* Oliv., Guttiferac., 926, 1236)

Het afschreepsel der schors wordt met water gemengd. Na zuivering wordt het mengsel gedronken.

26. **Boémbe** (*Macrolobium dewevrei* D.W., Papilionac., 765)

Afkooksel van de schors wordt gedronken.

27. **Boémbé** (*Eriocoelum microspermum* Radlk. Sapindac., 590, 658, 1035).

Schreepsel der schors wordt in water gekneet en gemengd. Na zuivering wordt het gedronken.

IV. Tegen Pian.

1. **Imélémpaka** (*Thomandersia laurifolia* Baill., Acanthac., 24, 74)

De bladeren worden fijn gestampt en gemengd met de vrucht ifuwa. Het mengsel wordt in water te koken gezet, en nadien op de wonden gelegd. Tegen stadium I en II.

2. **Citroen.**

Enkele heel zure citroenen worden in tweeën gesneden. Het sap wordt er uit geperst en gekookt totdat het zwart is uitgeslagen. Wordt gebruikt op de wonden van framboesia in stadium I en voor papules van stadium II.

Men vergelijkte het gebruik van citroenen tegen lepra (n° I, 4) en tegen syphilis (n° II, 22).

3. **Ngóla.**

Is het rode poeder door wrijving bekomen van het droge hart van de bosúlú (*Pterocarpus soyauxii* Taub., Papilionac., n° 876, 1006).

Tegen pain is dit veruit het meest gebruikte middel. De bereiding van het poeder gebeurt op de gebruikelijke wijze. Het poeder wordt over heel het lichaam gesmeerd voor zover het nodig is.

4. **Bofumbo** (*Microcos coriacea* (Mast.) Burret, Tiliac., n° 340, 364, 505, 624, 829, 1362)

De vruchten worden van de schil ontdaan en het eetbare gedeelte samen met ifuwa tot een fijn mengsel verwerkt dat op de uitslag wordt gedaan.

5. **Ikai=bokai w'ókeli** (*Sakersia laurentii* D. W., Melastomatac., n° 588, 1241, 1447)

Van een stuk schors schreept men de binnenbast (niet het buitenste ruwe gedeelte). Het schreepsel wordt met ifuwa en water goed dooreen en gemengd. Daarna wordt er poeder van tegen elkaar gewreven rode limonietstenen gevoegd. De onnodige bestanddelen worden verwijderd. Het mengsel wordt op het vuur tot koken gebracht en daarna op de pian gelegd.

Men vergelijkte ook het gebruik van limoniet in lepra (n° I, 1) en syphilis (n° II, 2).

6. Boálá (*Pentaclethra eetveldiana* D. W., *Caesalpinac.*).

De schors wordt in wateruitgekookt. Met het afkooksel wordt een bad genomen.

Vergelijk het gebruik van deze boom: de peul tegen lepra (n° I. 2) en de bladeren tegen syphilis (n° II. 25).

7. Efomi + Botúna.

Cfr. tegen lepra (n° I. 2) en tegen gonorrhoea (n° III. 14).

Men neemt de schors van efomi en takjes van botúna. Na een putje in de grond te hebben gegraven legt men er de schors van efomi en de botúna-takjes in. Alles wordt in brand gestoken. Over het putje houdt men de voet door pian aangetast, en wel zó dat de voet alle warmte en rook opvangt.

8. Bombambo.

Cfr. gebruik tegen gonorrhoea (III. 7).

In een afkooksel van de schors wordt een bad genomen.

N. B. Tegen pian worden nog enkele middelen aangewend op dezelfde wijze als tegen de syphilis. Nl. de n°s 3, 7, 8, 9.

A. Verbeeck, M. S. C.

V. Tegen Zweren.

Hier komt onder de naam van « zweer » alles wat de inlanders *litúkú* heten. Dit zijn feitelijk meestal abcessen. Het is niet mogelijk in elk afzonderlijk geval de bacteriën ervan te onderzoeken.

1. Lokujwâende (*Sida rhombifolia* L., Malvac., 262)

De bladeren worden gemengd met witte kaolin en bokaakó (*Costus afer* Ker. + *Gawl.*, Zingiberac., 1129) (deze plant wordt zeer veelvuldig gebruikt als medicament, vaak samen met andere planten). Nadien wordt alles gestampt tot een papje dat op de zweer wordt gelegd. De zweer schijnt terug te trekken, zonder dat etter uitbreekt.

2. Lingambala (*Acanthus montanus* T. Anders., Acanthac., 120)

De bladeren worden gestampt samen met witte kaolin. Dat zalfje heeft hetzelfde effect als voorgaande middel.

3. Bomai.

Dit is een der talrijke gekweekte variëteiten van bittere maniok. Afschreepsel van de knol wordt samen met witte kaolin gestampt en op de zweer gelegd.

4. Boyayenga (*Cognauxia triloba* Cogn., Cucurbitac. 162, 939)

Het blad wordt boven de vlam verwarmd en op de zweer gelegd, nadat eerst de plaats met olie is ingewreven om huiduitslag te vermijden. Erover wordt gelijk welk blad gelegd en stevig vastgebonden.

Van deze plant wordt ook de knol genomen en samen met afschreepsel van gewone bittere maniok gestampt tot een fijn papje dat op de zweer wordt gelegd en deze doet terugtrekken.

5. Bonjóló (elders bomposo) (*Combretodendron africanum* Exell. Lecythac., 500)

Na verwijdering van het ruwe buitenste gedeelte wordt de bast tot een fijn papje gestampt en bewerkt, dat op de zweer wordt gelegd, waarna er een blad wordt overgebonden.

6. Lilongyá (*Adenostemma viscosum* Forst. Compos. 100)

Het blad wordt geknepen en geperst. Het sap laat men in het oog druppen (sic!) dat langs de kant van de zweer is !!

7. Lilolombo (*Piper, umbellatum* L. Piperac. 570)

Enige bladeren worden in een of ander blad ingepakt. Met laat een mes gloeiend rood worden in het vuur en ermee snijdt men het pakje in twee. Een der helften wordt vrij krachtig over de zweer gewreven langs de kant waar het gloeiend mes is gegaan. Cfr. ook gebruik dezer plant onder II, 12.

8. Eloló (*Solanum nigrum* L. of *distichum* (Thonn) Bitt. var. *immunitum* Bitt. Solanac. 264, 305, 430)

Bladeren wordt stuk gewreven en tot een papje gekneed, dat op de zweer wordt gestreken.

9. Ekútumbóla (*Adenia lobata* (Jacq.) Engl., *Passiflorac.* 423)

De heel jonge bladeren worden even verwarmd in vuur en op de zweer gelegd, waarna er een blad wordt over vastgebonden.

10. Boeju = boélu (*Cola acuminata* (P. B.) Schott. + Endl. *Sterculiac.*)

Men neemt de schors van de wortel die samen met witte kaolin tot een zalf wordt gestampt, die op de zweer wordt gelegd. Cfr. onder III, 13.

11. Banaan.

Schreepsel van het vlees der rauw-eetbare banaan etabi = *Musa sinensis*) wordt gemengd met witte kaolin. Daarover wordt sap van bokaako (cfr. supra, n° 1) erover gegoten. Alles wordt gestampt en op de zweer gelegd.

12. Likungolambúla (*Anchomanes giganteus* Engl. *Arac.* 1045)

De knol wordt geschreept en gemengd met witte kaolin. Nadat er sap van bokaako (cfr. supra, n° 1) is bijgevoegd wordt alles gemengd en gestampt. Het papje wordt op de zweer gelegd.

13. Eloló eâ nkélé (*Pseuderanthemum ludovicianum* (B.) Lindau *Acanthac.* 309, 1055)

De bladeren worden even in het vuur gelegd en daarna op de zweer, waarover dan een blad wordt vast gebonden. Van te voren moet de plaats met palmolie worden ingewreven.

14. Bonkomú (*Myrianthus arboreus* P. B.; *Morac.*)

De pas ontkiemde blaadjes worden tot een fijn papje gestampt dat op de zweer gelegd wordt. Doet soms de etter uitbreken. Cfr. ook III, 12.

15. Lokoto (*Colocasia antiquorum* Schott., *Aracac.*)

Schraapsel van de knol wordt met witte kaolin gemengd en gestampt. Het papje op de zweer gelegd doet de etter uitbreken.

16. Bololoju = Likaké (*Cephalonema polyandrum* K. Schum., *Tiliac.* 157)

De schors van de wortel wordt gemengd met witte kaolin en erover wordt sap van bokaakó (cfr. Supra, 1) gegoten. De gestampte pap wordt gesmeerd op de zweer die ervan terugtrekt.

17. Ikengeleke (*Hymenocardia ulmoides* Oliv., *Euphorbiac* 755)

Men neemt afschreepsel van de wortel. Men roostert dan zoete maniok (bonkúfo) zoals men doet om te eten. Als die gaar is wordt de schors eraf gedaan en het meel wordt gemengd met het schraapsel van de ikéngeléké. Alles wordt gestampt en op de zweer gelegd. Soms zou de etter erdoor uitbreken. Cfr. ook II, 18.

18. Lóngonjóló (*Lindackeria dentata* Oliv., *Flacourtiac.*, 147)

Jonge scheuten worden uitgewreven en men laat het sap in het oog druppen dat zich bevindt aan dezelfde zijde van het lichaam als de zweer. Doet de zweer terugtrekken. Vergelijk de doen wijze onder n° 6.

19. Embánda (*Ageratum conyzoides* L., *Compos.* 50, 1485)

De bladeren worden in de as gewarmd en op de zweer gelegd nadat de plaats met palmolie is ingewreven. Over alles wordt een of ander blad vastgebonden.

20. **Linsaánsaá** (*Fleurya podocarpa* Wedd., *Urticac.*, 1496)

Met het sap der bladeren wordt de zweer stevig ingewreven, nadat ze met palmolie was gesmeerd.

21. **Impômpo y'ókóté** (*Mikania scandens* D. W., *Compos.* 161)

Sap uit de bladeren geperst wordt gemengd met een beetje as en alles op de zweer gesmeerd.

22. **Isisiké = isiké** (*Microdesmis puberula* Hook. f., *Euphorbiac.* 72.465, 618)

Met het sap der bladeren wordt de zweer krachtig ingewreven. Is zeer krachtdadig.

23. **Botóló = litóló** (*Cyrtosperma senegalensis* Engl., *Arac.*)

De spadix wordt gemengd met witte kaolin, gestampt en op de zweer gelegd.

24. **Nkwáiséndé** (*Cnestis ferruginea* D. C. of *urens* Gilg. *Connarac.* 1501)

Pas uitgeschoten blaadjes worden gemengd met witte kaolin en sap van bokaa-ko (supra n° 1) en gestampt tot een papje dat op de zweer wordt gelegd.

25. **Boóngióngo wa bokili** (*Clerodendron fuscum* Gürke. *Verbenac.*, 585, 1096)

Het sap wordt uit de bladeren gekneet en over de zweer gewreven.

26. **Bokombe** (*Trachypyrnium liebrechtsianum* D. W., *Marantac.*, 1042)

De zaden worden samen met witte kaolin gestampt en op de zweer gelegd.

27. **Maniok.**

Gerootte bittere maniok wordt geraspt; het meel wordt met witte kaolin gemengd en op de zweer gelegd

VI. Verwondingen.

1. **Bondéngé** (*Anonidium mannii* Oliv., *Anonac.*)

Afschreepsel van de schors wordt op de wonde vastgebonden.

2. **Bolondó** (*Chlorophora excelsa* Benth., *Morac.*)

De binnenbast wordt week geklopt en op de wonde gelegd. Niet bedekken!

3. **Banaan.**

Men neemt de fijne weefsels van het binnenste van een bananenstam (engende) die op de wonde gelegd worden. Wordt zeer veel aangewend.

4. **Kongólolo** (*Morinda longiflora* (G. Don. - *confusa* Hutch. *Rubiace.*, 561, 675, 1114).

De gestampte bladeren worden op de wonde gelegd.

5. **Bofaji** (*Pouzolzia guineensis* Benth., *Urticac.*, 105, 1481)

Het blad wordt op de wonde gelegd. Elken morgen vernieuwen. Wordt zeer veel gebruikt.

6. **Eloló ea nkélé** (cfr. V, 13)

Een blad wordt wat boven vuur geschroeid en dan op de wonde gelegd.

7. **Lonkwántaa** (*Heisteria parvifolia* Sm., *Olacac.*, 504, 1479)

Pas uitgeschoten blaadjes worden even boven vuur geschroeid en dan op de wonde gelegd.

8. **Embánda** (cfr. V, 21).

De bladeren worden gestampt en op de wonde gelegd.

9. **Wénye** (*Tetrorchidium didymostemon* Pax + K. Hoffm., *Euphorbiac.*, 218, 506)

Schraapsel der schors wordt op de wonde gelegd en dan dichtgebonden. (N. B. Elders laat men gewoon het sap van tussen bast en hout in de wonde vloeien. Trekt de wonde dicht zonder roef na te laten. Bewezen door persoonlijk gebruik. G. H.)

10. **Eloló** (cfr. V, 8)

Een papje van de gestampte bladeren wordt op de wonde gelegd en vastgebonden.

11. **Boséfé** (*Garcinia punctata* Oliv., *Guttiferac.* 1135)

Afschreepsel der schors wordt op de wonde gelegd.

12. **Botúwa wa mbá.**

Dit is de centrale stengel van een palmtros. Men laat hem rotten en perst hem nadien. Het sap ervan wordt op de wonde gelegd.

13. **Bokéta** = lonjenje jw'oté (*Erythrococca oleracea* Prain., *Euphorbiac.*, 86, 441)

Gestampte bladeren worden op de wonde gelegd.

14. **Bananenschil.**

Wordt gestampt en op de wonde gelegd.

15. **Liambá** (*Albizzia gummifera*, C.A. Sm., *Mimosac.*)

De binnenbarst, geschreept, wordt op de wonde gelegd.

16. **Bonkoko** (*Antiaris welwitschii* Engl., *Morac.*, 1169)

De binnenbarst wordt gestampt en op de wonde gelegd.

17. **Waka** (*Copaifera demeusei* Harms, *Caesalpinac.*, 626, 1357)

Afschreepsel van de schors wordt op de wonde gelegd, nadat eerst de wonde met palmolie is overgoten.

18. **Boálá** (*Pentaclethra eetveldiana* D. W. + D., *Caesalpinac.*)

Met het uitkooksel der schors wordt de wonde gewassen. Cfr. ook gebruik I, 2; II, 25; IV, 6.

19. **Efomi** (*Erythrophloeum guineense* Don., *Caesalpinac.*)

Met uitkooksel der schors wordt de wonde gewassen. Cfr. ook gebruik: I, 2; III, 14; IV, 7.

20. **Ekoká** (*Maesobotrya floribunda* Benth., *Euphorbiac.*, 187, 933)

Jonge frisse blaadjes worden even boven de vlam gewarmd. Het uitgeperste sap wordt over de wonde gegoten. Cfr. ook II, 13.

VII. Schurft.

N. B. De volgende middelen worden gebruikt tegen « mpóté (enkv. lofóté) hetgeen niet enkel eigenlijk schurft omvat doch ook allerlei puistjes. De specifieke naam voor schurft is: imbwa. (G. H.)

1. Oki (*Kalanchoe crenata* Haw., *Crassulac.*, 302)

Even boven het vuur gewarmde bladeren worden uitgewreven en op de puistjes gestreken.

2. Botokó w'ikásá (*Justicia glabra* Roxb., *Acanthac.*, 624)

De even boven het vuur gewarmde bladeren worden samen met palmolie in de hand gewreven. Het vocht wordt op de puistjes gedaan.

3. Bokoli (*Mammea africana* Don., *Guttiferac.*)

Met afkooksel der schors wordt een bad genomen. Cfr. ook II, 8.

4. Bontóné (*Harungana madagascariensis* Lam., *Guttiferac.*, 152)

Gebruik als voorgaande.

5. Bombámbó (*Musanga smithii* R. Br., *Morac.*)

De week geklopte schors wordt in water gekookt; nadien gebruikt als bad. Cfr. ook III, 7; IV, 8.

6. Bolanga (*Bridelia micrantha* Baill., *Euphorbiac.*, 154, 988)

Met afkooksel der bladeren wordt een bad genomen.

7. Bonjóló (cfr. V, 5)

Gebruik als voorgaande.

8. Bonsimi (*Pentadiplandra brazzeana* Baill., *Capparidac.*, 68, 247)

Afschreepsel der schors wordt gemengd met volle ongezuiverde palmolie (bosáká) en op het schurft gewreven. Cfr. ook I, 5; III, 3.

9. Botaka (*Strombosia grandifolia* Hook. f., *Olacac.*, 1154)

In afkooksel der schors wordt bad genomen. Cfr. ook II, 6.

10. Kongólolo (supra, VI, 4)

Met uitkooksel der bladeren wordt bad genomen.

11. Bokombe (cfr. V, 26)

De as van droge verbrande bladeren wordt op het schurft gedaan.

12. Mbanja (*Maba chrysocarpa* Louis, 286; of *laurentii* D. W. 1097; *Ebenac.*)

In afkooksel der bladeren wordt een bad genomen.

13. Bosala (*Entandrophragma palustre* Staner, *Meliac.*)

In afkooksel der schors wordt bad genomen.

14. Bokákáté (*Morinda lucida* Benth. + *geminata* G. Don. *Rubiace.*, 1312)

In afkooksel der bladeren wordt een bad genomen.

15. Boálá (supra VI, 18)

Afkooksel der schors gebruikt voor bad.

16. Bofoloko (*Vernonia conferta* L. Compos. 196, 818)

Een stuk van de stam (houtig gedeelte) wordt verbrand. De kolen worden tot poeder gestampt (bolio) dat met palmolie gemengd over het schurft wordt gewreven. Cfr. II, 9.

17. Citroen.

In citroenwater wordt een bad genomen. Cfr. I, 4; IV, 2.

18. Ngóla.

Met dit rood poeder wordt het ganse lichaam ingesmeerd. Cfr. IV, 3.

19. Tabak. Gebruik zoals onder II, 19.

A. VERBEECK, M.S.C.

Imbonga

VIII. Purgeermiddelen.

1. Likungolambúla (*Anchomanes giganteus* Engl., Arac. 1045)
Een lavement wordt genomen met de knol in stukken gesneden en in water gekookt. (Cfr. VI, 12)
2. Bonjóló (*Combretodendron africanum* Exell., Lecythidac. 500)
Lavement met stukken schors in water gekookt. (Cfr. V, 5)
3. Bontóné (*Harungana madagascariensis* Lam., Guttiferac. 152)
Lavement met uitkooksel der schors. (Cfr. VII, 4)
4. Ipaipái (*Carica papaya* L., Caricac.)
Lavement van gekookte wortels of van droge bladeren.
5. Boyayenga (*Cognauxia triloba* Cogn., Cucurbitac. 162,939)
Afschreepsel van de knolwortel wordt in water gedaan en men laat een beetje opwarmen. Ermeë wordt een lavement gezet. (Cfr. V, 4)
6. Ifongay'ôkóté (*Solanum angustispinosum* D. W., Solanac. 591,1164)
De vruchten worden in water kapot genepen; alles wordt gefilterd en dan even boven vuur gewarmd, waarna ermee een lavement wordt gezet.
7. Lílóólómbó (*Piper umbellatum* L., Piperac. 570)
Lavement van in water kapot gewreven bladeren.
8. Bosala (*Entandrophragma palustre* Staner, Meliac.)
Afkooksel van de schors wordt gedronken of ermee een lavement gezet. (Cfr. VII, 13)
9. Bompómá (*Garcinia kola* Heckel, Guttiferac. 836)
Uitkooksel van de schors wordt gebruikt als drank of als lavement.
10. Efiili (*Tiliacora gillettii* D. W., Menispermac. 731)
Stukjes van de stengel worden gestampt, in water gekookt en als lavement gebruikt.
11. Bonyanga (*Croton mubango* M. Arg. Euphorbiac., 389)
Lavement van schors in water gekookt. (Cfr. III, 5)
12. Bonjútú (*Hillieria latifolia* (Lam.) H. W., Phytolaccac. 324)
Bladeren worden gekneet in water; na opwarming gebruikt als lavement. (Cfr. III, 10)
13. Bokungú (*Piptadenia africana* Hook. f., Mimosac.)
Schors wordt in water gekookt; lavement. (Cfr. III, 22)
14. Bofili (*Scorodophloeus zenkeri* Harms, Caesalpinac. 495)
Met uitkooksel van schors wordt lavement gezet. Ook: afschreepsel van de binnenbast wordt gemengd met water en «bafuwa» (cfr. II, 1) en gedronken.
15. Palmtros. (likangu já mbá)
Zijstengels van de palmtros, in water gekookt, als lavement.
16. Banaan.
Droge bananenbladeren (bifóli, ekv. sfóli) worden in water even boven vuur opgewarmd en als lavement gebruikt.
17. Muma y'ásála.
'n Soort zwam, rond en zwart, die opschiet uit de grond of uit gekapte bomen. Men neemt enkel de liggende zwammen, niet degene die nog rechtstaan. In stukjes gesneden, gekookt, als lavement gebruikt.

IX. Buikloop.

1. **Bonkéka** (*Conopharyngia durissima* Stapf, *Apocynac.* 228, 697)
Afschreepsel van de schors met water gemengd wordt gedronken. (Cfr. III, 11) **Waka**
2. (*Copaifera demeusei* Harms, *Caesalpinac.* 626, 1357)
Afschreepsel van de schors wordt met water gemengd en gedronken. (Cfr. VI, 17)
3. **Bosáú** (*Pachylobus edulis* G. Don., *Burserac.*)
Gebruik als voorgaande.
4. **Bolengu** (*Afzelia bella* Harms, *Papilionac.* 141, 889)
Gebruik als voorgaande.
5. **Mbanja** (cfr. VII, 12)
Gebruik als voorgaande.

X. Hoest.

1. **Bolanga** (*Bridelia micrantha* Baill., *Euphorbiac.*, 580)
Schors wordt gestampt, gemengd met suikerriet en gedronken na in water gekookt te zijn. (Cfr. VII, 6)
2. **Bɔfɛkɔ** (*Ricinodendron africanum* M. Arg., *Euphorbiac.*)
Schors gemengd met suikerriet en in water gekookt: gedronken.
3. **Bokaakó** (*Costus afer* Ker., *Zingiberac.*, 1129)
De stengel wordt overlangs in vieren gespleten. Afschreepsel van de binnenzijde der stukken wordt met peper van **imbénga** (*Capsicum frutescens* L., *Solanac.*) gemengd en gekneet. Wordt in een bananenblad gegoten en gedronken.
Ofwel: een dode stengel wordt aan één einde aangestoken en gerookt als 'n sigaret. (Cfr. V, 1)
4. **Bokuka** (*Alstonia congensis* Engl., *Apocynac.*)
Bladeren worden even boven vuur gewarmd en gerookt in 'n pijp.
5. **Bonkɔmu** (*Myrianthus arboreus* P. Beauv., *Morac.*)
De vrucht wordt in stukken gesneden, in water gekookt en gedronken. (Cfr. V, 14)
6. **Bónjɔ** (*Allanbackia floribunda* Oliv., *Guttiferac.* 926)
Schreepsel van de schors wordt gemengd met « ifuwa » (Cfr. II, 1) en gedronken. (Cfr. III, 25)
7. **Boloko** (*Piper guineense* Sch. + Th., *Piperac.*, 1022)
Bladeren worden gemengd met 'ifuwa' en gedronken.
8. **Wángánga** (*Dracaena reflexa* Lam., var. *nitens* Bak., *Liliac.* 229)
Schors in water gekookt met suikerriet wordt gedronken.
9. **Linsaánsaá** (*Fleurya podocarpa* Wedd., *Urticac.* 280)
Bladeren worden in het vuur geroosterd, gemengd met « ifuwa » en gedronken. (Cfr. III, 9)
10. **Lintsubu** (*Sterculia tragacantha* Lindl., *Sterculiac.* 1100)
Schors in water gekookt met suikerriet wordt gedronken.
11. **Lisángú** (*Zea mays* L., *Graminac.*)
Maisbladeren worden gestampt, gemengd met « ifuwa » en gedronken.
12. **Boséngé** (*Uapaca guineensis* M. Arg., *Euphorbiac.*)
Schors wordt gekookt samen met suikerriet en gedronken.

13. Bɔsɔsɔnsɔngá (*Scleria gossweileri* D. W., *Cyperac.* 124)
Bladeren worden gemengd met « ifuwa » en gedronken. (Cfr. III, 21)
14. Boso (*Blighia wildemmanniana* Gilg., *Sapindac.* 1004)
Schors wordt gekookt met suikerriet en gedronken.
15. Ipaipai (*Carica papaya* L., *Caricac.*)
Onrijpe papai-vruchten worden geschild en gekookt samen met een beetje imbénga (*Capsicum frutescens* L.); drankje.
16. Palm.
Uitgeperste vezels van de palmvrucht worden gedroogd en gerookt in 'n pijp.
17. Citroen + Banaan.
Citroen en rijpe bananen worden samen in vuur geroosterd, dan gemengd en ingenomen.
18. ɛmpémpé.
De nest van deze soort eekhoorn wordt gekneed-gemengd samen met « ifuwa » en dan gedronken.

XI. Tandpijn.

1. Eákema (*Spilanthes acmella* Murr., *Composit.* 1485)
Men stampt de bladeren en bloemen samen met inlands zout en steekt alles in de holle tand.
2. Bɔnkɔmú (*Myrianthus arboreus* P. Beauv. *Morac.*)
De vrucht wordt in stukken gesneden en gekookt. Met dat kooksel spoelt men de mond. (Cfr. X,5).
3. Bosangatsili (*Leea guineensis* G. Don., *Ampelidac.* 88)
De vruchten met wat inlands zout gestampt worden tegen de holle tand gehouden.
4. Bonsonsole (*Ocimum gratissimum* L., *Labiatac.* 101)

Gemengd met imbénga (*Capsicum frutescens* L.) en gestampt: in de holle tand steken.
5. Bɔnjɔlɔ (*Combretodendron africanum* Exell., *Lecythidac.* 500)
De gestampte binnenbast wordt in de holte gestoken. (cfr. V, 5 en VIII,2)
6. Bɔnkɔkɔ (*Antiaris welwitschii* Engl., *Morac.* 1169)
Met uitkooksel der schors wordt de mond gespoeld. (Cfr. VI,16).
7. Liambà (*Albizzia gummifera* C. A. Sm., *Mimosac.*)
Binnenbast-schreepsel wordt in een « ifuwa » gestoken en er goed in rondgedraaid. In de tand steken (cfr. VI,15)
8. Bofiji (*Scorodophloeus zenkeri* Harms. *Caesalpinac.* 495)
Afschreepsel van de binnenbast wordt gemengd met empita-zout en imbénga (pilipili), gestampt en in de holle tand gestoken. (Cfr. VIII, 14)
9. Bofale (*Parinari glabra* Oliv., *Rosac.*)
De schors gekookt in water dient om de mond te spoelen.
10. Bondóngó (*Aframomum melegueta* K. Schum., *Zingiberac.*, 300)
Vruchten worden op de bolikó boven het vuur gedroogd. Dan worden de zaden gestampt samen met empita-zout en in de holle tand gestoken.
11. Bonkoónkómo (*Barteria fistulosa* Mast., *Flacourtiac.* 503)
Evenals tegen gonorrhoea (III, 19) worden de mierenlarven genomen die in deze plant wonen. Die larven worden tot een papje gekneed en het vocht eruit laat men op de tand druppen.

XII. Breuken.

1. Elókóí (= boongo) (*Cassia alata* L., *Caesalpinac.*, 284)

De plaats der breuk wordt goed met olie ingewreven. Dan neemt men bladeren, laat ze verschroeien boven vuur en legt ze op de breuk.

N.B. Wordt op alle breuken toegepast. Bij n' pijnlijke scrotale breukcrisis had geen reductie plaats, doch de behandeling zou de pijn verzacht hebben.

2. Lokumo (*Ficus* spp. *Morac.*)

Men neemt bladeren van gelijk welke soort, schroeit ze boven vuur en legt ze op de breuk.

3. Bompómá (*Garcinia kola* Heckel, *Guttiferac.* 836)

De in stukken gesneden vrucht wordt in water gekookt en dan gedronken. (Cfr. VIII, 9)

4. Bososansingá (*Scleria gossweileri* D.W., *Cyperac.* 124)

Wortels worden gestampt en op de breuk gelegd. (Cfr. III, 21 en X, 13)

5. Wényé (*Tetrorchidium didymostemon* Pax + Hoffm., *Euphorbiac.* 218, 506)

Schreepsel van de schors wordt met 'ifuwa' gemengd en gedronken (Cfr. VI, 9)

6. Bokákáté (*Morinda geminata* G. Don. + *lucida* Benth., *Rubiaceae* 1312)

Bladeren worden geschroeid en op de breuk gelegd. (Cfr. VII, 17)

N.B. Sommige inlanders schijnen heel bekwaam te zijn in het behandelen van breuken door « taxis ». Verder doet men ook aan inbinding en opbinding der breuken.

XIII. Beenderbreuk.

1. Eloló éá nkéíé (*Pseuderanthemum ludovicianum* (B.) Lindau, *Acanthac.* 309, 1055)

De bladeren worden in vuur geroosterd. De plaats waar de breuk zich bevindt wordt voorzichtig met palmolie bewerkt en men tracht de beide uiteinden der breuk te verenigen. Dan wikkelt men de plaats in de bladeren der plant en er wordt een verband van bladeren rond gelegd, samengehouden door lianen. Volledige rust van 't lichaamsdeel is geboden.

2. Lokóngólokóssó (*Boerhaavia diffusa* L., *Nyctaginac.* 92)

De bladeren worden met olie gemengd en aldus gekneet. Met dit mengsel wordt de plaats der breuk bewerkt. De breuk wordt ingezet. De inwrijving wordt geregeld voortgezet. Het lichaamsdeel moet in rust blijven, doch wordt niet omwonden noch gespalkt.

N.B. Deze behandelingen worden gedaan door twee zeer broemde oude vrouwen, specialisten in dit vak. Ze hebben reeds menig mens geholpen. Anderen zijn specialist in het spalken.

A. Verbeeck, M. S. C.
Imbonga

XIV. Tegen Rhumatisme.

Onder rhumatisme wordt hier verstaan hetgeen de Nkundó noemen: *bilimá*, d. i. alle rhumatische pijnen welke ook de oorzaak ervan weze.

1. *Nyangilómbá* (*Solanum gilo* Radlk., *Solanac.*, 168; 1368)

De bladeren worden in de hand kapot gewreven (- *lósa*) en de pijnlijke plaats wordt ermee gemasseerd (- *kulola*).

2. *Lilóómbó* (*Piper umbellatum* L., *Piperac.* 570)

Gebruikt als voorgaande. Cfr. gebruik dezer plant o. m. onder II, 12 en V, 7.

3. *Bolengu* (*Afzelia bella* Harms, *Papilionac.*, 141, 889)

Afschreepsel van de binnenschors wordt op de pijnlijke plaats gelegd.

4. *Bonkoónkómo* (*Barteria fistulosa* Mast., *Flacourtiac.* 503.1007)

Men strijkt eerst de pijnlijke plaats in met palmolie. Daarop legt men gelijk welk blad, en op dit blad afschreepsel van de binnenschors van de boom; alles wordt dan met een tweede blad toegedekt en omwonden.

5. *Elooló ã nkélé* (*Pseuderanthemum ludovicianum* (B.) Lindau, *Acanthac.* 309.1055)

Bladeren, goed in het vuur gewarmd, worden op de pijnlijke plaats gelegd. Cfr. V, 13; VI, 6.

6. *Boyayenga* (*Cognauxia triloba* Cogn., *Cucurbitac.* 162)

Wortelknollen, gestampt samen met witte klei, worden gebruikt om de zieke plaats in te wrijven. Cfr. V, 4.

7. *Bonyanga* (*Croton mubango* M. Arg., *Euphorbiac.*, 389)

Men stampst suikerriet en mengt het dan goed met de handen in water; men doet er daarna schors bij van de bonyanga. Na koken wordt de drank met de lepel ingenomen. Cfr. III, 5.

8. *Likungolambula* (*Anchomanes giganteus* Engl., *Arac.*, 1045)

Knollen worden in stukken gesneden en in water gekookt. Het kooksel wordt gebruikt onder de vorm van lavement. Cfr. V, 12.

9. *Lilongyá* (*Adenostemma viscosum* Forst. *Compos.*, 100)

Bladeren worden in de hand kapot gewreven; men bestrijkt ermee de pijnlijke plaats. Cfr. V, 6.

10. *Buts* (*Entada gigas* Fawc., *Mimosac.* 36)

Bladeren worden in het vuur verwarmd en daarna op de zieke plaats gelegd.

11. *Bokákáté* (*Morinda lucida* Benth. † *geminata* G. Don., *Rubiace.*, 1312)

Gebruik als voorgaande. Cfr. VII, 14.

12. *Alánganyá* (*Mimosa asperata* L., *Mimosac.*, 150).

Men neemt een stuk van deze liaan, ontdoet het van de doornen, stampst het en zet het te koken in water. Als het water goed gekookt is laat men het afkoelen en gebruikt het als lavement. Cfr. II, 11.

13. *Liteli* (*Ficus* sp., *Morac.*, 916, 1399).

Schors wordt in water gekookt. Na afkoeling gebruikt in vorm van lavement.

14. *Wényé* (*Tetrorchidium didymostemon* Pax † K. Hoffm., *Euphorbiac.* 218, 506).

Afschreepsel van de binnenschors wordt op de pijnlijke plaats gelegd als ze gezwollen is.

Een andere gebruikswijze: jonge scheuten worden gewreven samen met *ifuwa* (zie II, 1) en door de mond ingenomen; het is tevens een purgeermiddel. Cfr. ook VI, 9.

XV. Tegen Luizen.

1. L o f á n g é (*Tephrosia vogelii* Hook f., *Papilionac.*, 114)
Bladeren worden gestampt en met een beetje water uitgeperst. Men bestrijkt ermee het hoofd. Gestampte bladeren worden ook op het hoofd gelegd.
2. E k ú t ú m b ó l a (*Adenia lobata* (Jacq.) Engl., *Passiflorac.* 423)
Afschreepsel van de schors wordt goed in water gemengd. Met dat water wordt het hoofd ingewreven. Het afschreepsel zelf wordt eveneens op het hoofd vastgelegd. Cfr. ook V, 9.
3. B o t ó l ó = litókó (*Cyrtosperma senegalensis* Engl., *Arac.*)
Men stampet de bladeren. Het sap wordt op het hoofd gewreven. De gestampte bladeren zelf worden er eveneens op gelegd. Cfr. V, 23.
4. L o m p o n j ú (*Rauwolfia vomitoria* Afz., *Apocynac.* 66, 433)
Afschreepsel van de schors van de wortels wordt goed in palmolie gemengd. Alles wordt op het hoofd gelegd. Cf. ook I, 6.
5. Y á l a y' ò t ó m b a (*Quassia africana* Baill., *Simarubac.* 1245, 1305).
Afschreepsel van de wortelschors wordt goed gemengd met palmolie en aldus op het hoofd gelegd. Wijn de werking van deze plant zeer hevig is mag ze nooit zonder olie aangewend worden; anders trekt ze de huid af.
6. B o n s ā n k é (*Caloncoba welwitschii* (Oliv.) Gilg., *Flacourtiac.*)
Afschreepsel van de wortel wordt in water geroerd.
Men gebruikt zowel het water als het afschreepsel op het hoofd.
7. W é n y é (*Tetrorchidium didymostemon* Pax†K.Hoffm., *Euphorbiac.* 218, 506).
Afschreepsel der schors wordt in water gemengd en op het hoofd gelegd.
8. Maniokbladeren worden gestampt, het sap wordt uitgeperst en op het hoofd gewreven; de bladeren zelf worden er ook op gelegd.
9. Tabaksbladeren worden gestampt en gemengd met palmolie en aldus op het hoofd gelegd.
10. Banaan. Droge bladeren worden gebrand. De as wordt met olie gemengd en aldus op het hoofd gestreken.
Schillen van de vruchten worden gebrand en in water geroerd gemengd, en dan op het hoofd vastgelegd.

XVI. Tegen Brandletsels.

1. H o n i g; wordt op brandblaren gedaan die opengegaan zijn.
2. B o f a l e (*Parinari glabra* Oliv., *Rosac.*)
Men neemt twee stukken schors; de bovenste bast wordt verwijderd; beide stukken worden over elkaar gewreven. Het aldus bekomen rode afschreepsel wordt op de brandwonde gelegd.
3. B o o l é (*Funtumia elastica* Stapf., *Apocynac.*, 467)
Het latex wordt op het brandletsel gedaan.
4. B o é m b a (*Macrolobium dewevrei* D.W., *Caesalpinac.*, 765)
Afschreepsel van de schors, gedroogd in de zon en verbrijzeld, wordt op de brandwonde gelegd.
5. B o t e k o (*Panda oleosa* Pierre., *Pandac.* 1083).
Vruchten worden geroosterd, verbrijzeld en op de wonde gelegd.
6. B o k o l i (*Mammea africana* Don., *Guttiferac.*)
De hars wordt op de brandwonde gelegd.
7. B o k o m b e (*Trachypodium liebrechtsianum* D.W., *Marantac.* 1042)
Het blad wordt verbrand en aldus op de wonde gelegd.

8. Verder worden nog op de brandletsels gelegd:
grond van pierenhoopjes uit moerassen;
afschreepsel van oude potscherven;
speeksel;
leem van de haard, die dus gebrand is; tot poeder gemaakt wordt ze op brandwonde gestrooid.

XVII. Braakmiddelen.

Generische term: bijwaki.

1. Boelú (*Cola acuminata* (P.B.) Schott. + Endl., Sterculiac.)
Afschreepsel van de schors wordt in water gemengd. In grote hoeveelheid drinken.
2. Lilošlombó (*Piper umbellatum* L., Piperac. 570).
Bladeren gemengd-ge kneed in water. In grote hoeveelheid drinken, en met de vinger het braken opwekken.
3. Lionje (*Alchornea cordifolia* M.Arg., Euphorbiac., 186,475)
Bladeren worden in water gekneed; alles wordt lauw gemaakt en na verwijdering van vuil in grote hoeveelheid gedronken.
4. Bondéngé wabuluta (*Anona muricata*),
Bladeren worden gekneed in water en in grote hoeveelheid gedronken.
5. Bofoloko (*Vernonia conferta* L., Compos., 196,818)
Gebruikt als voorgaande.
6. Ésésé (*Ficus exasperata* Vahl., Morac., 313)
Jonge scheuten worden gebruikt als bij beide voorgaande planten.
7. Lisángú (*Zea mays* L.)
Van mais worden bladeren gebruikt als in voorgaande gevallen.
8. Iyémbé.
De bladeren van deze bananensoort worden kapot gewreven en dan gebruikt als in vorige gevallen.
9. Éfóó.
Aldus noemt men de rottende voet van een banaanstam; gebruik als in voorgaande gevallen.

XVIII. Bij Barensweeën.

Het gebruik van de volgende middelen gaat met zeer veel bijgeloof gepaard. De behaalde resultaten lijken niet zozeer te moeten worden toegeschreven aan de gebruikte middelen als wel aan de kunst der vroedvrouwen die vaak zeer bekwaam zijn in haar vak.

1. Bokau = Bongangá (*Ancistrophyllum secundiflorum* Wendl., Palmac., 869,1419)
Men neemt de top van een nog jonge plant, en haalt er het nog witte hart uit, dat in twee stukken wordt gesneden. Men neemt dan één banaan die men in de as roostert. De vrouw in barensweeën eet die banaan samen met de twee stukken bokau - hart en de verlossing blijft niet uit.
2. Banaan.
Men neemt afschreepsel van een banaanstam (*botúwá*) langs de kant van de top (niet langs de benedenkant!) en mengt dit goed in water, dat dan aan de barende te drinken wordt gegeven. Het afschrepen mag slechts door een man gedaan worden.

3. Lílólómbó (*Piper umbellatum* L., Piperac. 570)

Men neemt er bladeren van, in paar getal (nooit in onpaar getal!), kneedt ze in water en bestrijkt ermee de buik der vrouw.

4. Liambá (*Albizzia gummifera* C.A.Sm., Mimosac.)

Met een weerhaken-lans (bosuki) wordt een tak van die boom naar beneden getrokken; men neemt dan jonge scheuten en doet die in een blad dat als pakje wordt toegeemaakt. Het pakje wordt in brandende houtskool gebakken. Als de scheuten mals zijn worden ze in water gekneeld-gemengd en te drinken gegeven aan de barende.

5. Bokoolá (*Coelocaryon staneri* Ghesq., Myristicac., 1187)

Wortels worden in stukken gekloven en in water gekookt. Het afkooksel wordt in een aarden schotel gegoten (men mag geen bord gebruiken!) en na afkoeling aan de barende te drinken gegeven.

6. Boímbo (*Treculia africana* Decne, Morac., 40)

Men neemt een paar stukken van de schors (nooit mag een onpaar getal genomen worden!) en laat ze in water koken. Na afkoeling wordt het kooksel te drinken gegeven.

7. Isisiké (*Microdesmis puberula* Hook f., Euphorbiac. 72, 465)

Jonge bladeren worden in een bladeren-pakje gebakken en daarna in water gekneeld en te drinken gegeven.

8. Bontembé (*Cissus aralioides* (Welw.) Planch., Vitac., 65)

Men snijdt deze liaan in stukjes. Men neemt ook bladeren van de bokau = bongangá (cf. supra n° 1), en wortels van de litetele (*Palisota* sp.). Deze drie bestanddelen worden samen in een kalebas gedaan. Zodra de barensweeën beginnen, giet men water in die kalebas en geeft ervan de vrouw te drinken.

9. Boyoóyoó (*Renealmia africana* Benth., Zingiberac. 392, 535)

Men neemt twee of 4 bladeren en een paar vruchten ifuwa (cfr. II, 1) (nooit een onpaar getal nemen!). Men kneedt alles in water tot een drankje voor de barende.

10. Linsáánsáá (*Fleurya podocarpa* Wedd., Urticac. 280)

Bladeren worden in de hand kapot gewreven; met het sap wordt de buik bestreken.

11. Alánganyá (*Mimosa asperata* L., Mimosac., 150).

Stukken van deze liaan worden kapot gestampt en in water gekookt. Na afkoeling te drinken geven.

12. Ikulaende (*Sida rhombifolia* L., Malvac. 262)

Gebruik als bij n° 10.

13. Likaké (*Cephalonema polyandrum* K. Schum., Tiliac. 157)

Gebruik als n° 10.

14. Litali (*Ficus* sp. Morac. 916, 1399)

Stukken schors worden in water gekookt. Het kooksel wordt na afkoeling te drinken gegeven.

15. Eloló (*Solanum nigrum* L., Solanac. 264)

Als de barende op de bladeren gaat zitten volgt de verlossing aanstonds!!

16. Bombámbo (*Musanga smithii* R. Br., Morac.)

Men neemt twee stukken schors waarvan men het vel wegneemt; men zet ze te koken samen met suikerriet. Na afkoeling wordt het kooksel gedronken.

17. Libá (*Elaeis guineensis*)

A. Men neemt van de variëteit esómbe twee stukken «schors», nl. één aan elke zijde van de boom. Gekookt samen met suikerriet geven ze een drankje.

B. Van een jonge palmboom die gegroeid is op de stronk van een omgekapt boom neemt men het witte «hart», en kookt het samen met sap van suikerriet. Na afkoeling gedronken.

XIX. Varia.

A. Trekglazen.

Wanneer iemand pijn heeft in de zijde of in het hoofd maakt men hem op die plaats inkervingen (*bayeyeli*, s. *liyeyeli*) met een scheermesje (*lotéú*). Als trekglas gebruikt men de hoorn van een antiloopt. Door een gaatje aan de top wordt het bloed gezogen. Bij gebrek aan een hoorn, neemt men de steel van een papai-blad of een stuk bamboe.

De naam voor zo 'n trekglas is: *nsómó*; het werkwoord is: *sómola*.

B. Besnijdenis.

Om de wonde vlugger te doen genezen gebruikt men:

1. Bofall (*Pouzolzia guineensis* Benth., *Urticac.* 105, 1481)

Bladeren worden boven het vuur geschroeid en dan op de wonde gelegd.

2. Ngóla.

Dit rode poeder bekomen uit het droge hart van de bosúlú (*Pterocarpus soyauxii* Taub., *Papilionac.*, 876) wordt op de wonde gelegd.

A. Verbeeck, M.S.C.